

Gabija Surdokaitė-Vitienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Art deco bruožai liturginių rūbų dekore: raiškos specifika

Straipsnyje nagrinėjama XX a. 3–8 deš. liturginės tekstilės puošybos pobūdis; analizuojama XX a. 3–4 deš. pasaulietinių meninių krypčių įtaka jos dekorui; tradicijos, konservatyvumo ir modernumo santykis, kuriant naujų liturginių rūbų dekorą. Teigiama, kad XX a. 3–4 deš. naujos kūrybinės formos ir modernūs judėjimai menkai tepaskatino modernios ornamentikos radimąsi XX a. 3–4 deš. šioje tekstilės srityje, tačiau pateikiama tolesnis šiuo laikotarpiu atsiradusių *art deco* bruožų ir užuomazgų atgimimas ir rutuliojimas XX a. 6–8 deš. sukomponuotų liturginių rūbų puošyboje.

Reikšminiai žodžiai: liturginiai rūbai, siuvinėjimas, *art deco*, tautinis stilius, sovietmetis

Įvadas

Pastaruosius du dešimtmečius Lietuvos menotyroje pastebimas ypatingas susidomėjimas tarpukario meno tematika. Gausiausiai tyrinėta Pirmosios Lietuvos Respublikos modernios architektūros fenomenas¹, aptarta tautinio stiliaus paieškos², analizuoti pasaulietiniai ir visuomeniniai interjerai³ ar baldų dizainas⁴. Šio straipsnio objektas – liturginių rūbų puošyba tarpukariu, šio dekoro raida ir tąsa XX a. III ketv. Straipsnyje daugiausia nagrinėjame siuvinėtus liturginius rūbus, nes ši tipologinė grupė ryškiausiai atskleidžia ir iliustruoja minėtu laikotarpiu vykusius procesus. Be to, tyrimą telkiame į *art deco* ir modernizmo stiliaus raišką liturginių rūbų dekore. Nors *art deco* vis dar laikomas prabangos ir unikalios, raiškios išvaizdos stiliumi, straipsnyje griežtai neskirstome terminų į *art deco* ir modernizmo, kuris labiau siejamas su *art deco* imitacija ir pramonine gamyba.

¹ *Optimizmo architektūra: Kauno fenomenas, 1918–1940* (2018); Drėmaitė (2016).

² Šatavičiūtė (2003, 2007, 2011, 2014).

³ Preišgalavičienė (2016).

⁴ Dičkalnytė (2018).

Tyrinėtojai, kurie atidžiau gilinasi į regionines *art deco* ir modernizmo raiškas skirtingose meno šakose ir šalyse, pabrėžia, kad šios srovės nebuvo homogeniškos, kiekviena jų atsispindėjo ir elitiniame mene, ir masinėje pramoninėje gamyboje⁵, todėl šie du terminai straipsnyje vartojami sinonimiškai. Taigi nagrinėjama XX a. 3–8 deš. siuvinėtos liturginės tekstilės puošybos pobūdis; analizuojama XX a. 3–4 deš. pasaulietinių meninių kryptių įtaka jos dekorui; tradicijos, konservatyvumo ir modernumo santykis, kultūrinio tapatumo ženklai, ypatingas dėmesys skiriamas tolesniam XX a. 3–4 deš. atsiradusių *art deco* bruožų ir užuomazgų atgimimui ir raidai jau sovietmečiu, XX a. 6–8 deš., sukomponuotų liturginių rūbų puošybai.

Nors XX a. I p. bažnyčių dailė Lietuvoje pakankamai tyrinėta dailėtyrininkų Giedrės Jankevičiūtės, Skirmantės Smilingytės-Žeimienės⁶, tačiau liturginių rūbų ir indų dekoras kol kas liko šios temos paraštėse. Straipsnyje pasirinkta tema nagrinėjama trimis aspektais: pirma, trumpai aptariama, kokių *art deco* ir modernizmo bruožų ar reiškinių neaptingama liturginių rūbų dekore; antra, atkreipiamas dėmesys į pavienius, išskirtinius pavyzdžius ir, trečia, nagrinėjamos atskiros liturginių rūbų tipologinės dekorų grupės. Darydama ekskursus į kitas tarpukario laikotarpio *art deco*, modernizmo ir tautinio stiliaus taikomosios dailės šakas ir tuo metu sukurtus pasaulietinės dailės pavyzdžius, remiuosi kolegijų Lijanos Šatavičiūtės-Natalevičienės, Aistės Dičkalnytės, Linos Preišgalavičienės darbais⁷.

XX a. 3–4 deš.: *art deco* ir tautinio tapatumo paieškos

Reikėtų priminti, kad XIX a. pabaigos–XX a. pradžios laikotarpį galime apibrėžti kaip specializuotų bažnytinių reikmenų dirbtuvėse pasiūtų ir siuvinėtų liturginių rūbų suklestėjimo laiką, bet Pirmojo pasaulinio karo pradžia lėmė daugumos jų griūtį. XX a. 2–4 deš. Lietuvoje veikė aštuonios bažnytinių reikmenų dirbtuvės vienuolynuose, trylika prie vienuo-

⁵ Plačiau apie *art deco* ir modernizmo terminų vartojimą žr. Dičkalnytė (2018), 28–31.

⁶ Plačiau žr. Jankevičiūtė (2003); Smilingytė-Žeimienė (1997, 2009).

⁷ Jankevičiūtė (2003); Dičkalnytė (2018); Šatavičiūtė (2003, 2007, 2011, 2014); Preišgalavičienė (2016).

lynų dirbtuvių įsteigtų specialių siuvimo ir siuvinėjimo mokyklų, rengti kursai, kuriuose buvo atliekami bažnytiniai užsakymai, taip pat buvo pasauliečių išlaikomų dirbtuvių – nustatyti, kiek jų buvo iš viso, teks ateityje. XX a. 2–3 deš. atkuriamos ir naujai steigiamos vienuolijos, ypač moterų, susidūrė su dideliais materialiniais sunkumais. Moterų vienuolių kasas papildė narių algos už darbą mokyklose, labdaros draugijų, savivaldybių ir valstybinėse prieglaudose, vaikų darželiuose, ligoninėse ir pan.⁸ Dar vienas pajamų šaltinis buvo liturginių rūbų dirbtuvės. Benediktinės, pranciškonės, vargdienių seserys, širdietės ir kazimierietės steigė liturginių rūbų siuvyklas, mezgyklas, audyklas, iš jų pajamų gerokai papildydavo vienuolynų kasas. Kauno benediktinės savo bažnytinių rūbų dirbtuvę atkūrė iš karto po Pirmojo pasaulinio karo. Seserys kotrynietės įsteigė rūbų siuvimo ir siuvinėjimo dirbtuves Žeimiuose (apie 1918–1926), kazimierietės – Pažaislyje (nuo 1927), širdietės – Šiauliuose (nuo 1930), vargdienių seserys – Marijampolėje (nuo 1920) ir Telšiuose (nuo 1931) ir t. t. Medžiagų bažnytiniam rūbams ir vėliavoms „begaliniu pasirinkimu“ reklamavosi „Pavasario“ knygynas Kaune, veikęs Rotušės a. 3. Pavasarininkų kuopų nariai didžiavosi naujai įgytais „reto grožio“ liturginiais rūbais ir procesijų vėliavomis.⁹ Absoliuti dauguma lietuviškų liturginių rūbų dirbtuvių savo siuvamų ir parduodamų liturginių rūbų ir kitos bažnytinės tekstilės nežymėjo, todėl jų dirbiniai nežinomi. Be to, Lietuvos provincijos miestuose buvo steigiami amatų kursai, taip pat nemokami „Singer“ kompanijos siuvimo kursai, mokoma siuvinėti jos sukurta siuvinėjimo mašina, kuria tarpukariu jau buvo įmanoma dirbti ir namuose (iki XX a. pradžios siuvinėjimo mašinos, kurios tuo metu prilygo staklėms, užimdavo visą kambarį).¹⁰ Taigi XX a. 2–4 deš. siuvinėtų liturginių rūbų dekoras buvo komponuojamas ir vietos pavienių provincijos amatininkų.

⁸ Laukaitytė (1997), 104, 194–200, 204, 217.

⁹ Surdokaitė-Vitienė (2019), 311–312; Laukaitytė (1997), 194–200, 204.

¹⁰ Darbo su „Singer“ firmos mašinomis kursų klausytojos, XX a. 3 deš. II p., ŠAM F–SF 2503; Siuvėjų kursai Girkalnyje, XX a. II ketv., RKIM PF 10064; Petras Ločeris. Siuvėjų kursai. XX a. I treč. (?). Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, VVGŽM f 1841; Grupė žmonių, baigusią „Singer“ kursus Kelmėje. 1930 03 17. Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, VVGŽM f 2437; Nežinomas autorius. „Singer“ siuvimo kursų Krakėse dalyviai, 1939 m. Kėdainių krašto muziejus, Kė KM Gek 24443; Kė KM Gek 1350.

XIX a. pab.–XX a. pr. liturginių rūbų puošyboje klestėjo siuvinėjimas mašina. Tarpukariu, be šios siuvinėjimo technikos, į rūbų puošybą grįžta siuvinėjimas rankomis, o greta įprastinių augalinių ornamentų (rožių, našlaičių, pasiflorų, granatų, lelijų), arnotų nugaros kolonoje ar kryžiaus centre, kapų skyduose komponuotos tos pačios neogotikinės Jėzaus vardo „IHS“ abreviatūros, Dievo Avinėlio simboliai bei tarpukariu ypač populiarių Švč. Jėzaus ir Švč. Mergelės Marijos Širdies, Nekaltojo Prasidėjimo ir Lurdo Švč. Mergelės Marijos, šv. Antano Paduviečio ikonografinių tipų tekstilinės arba tapytos aplikacijos. Be įprastiniu tuo metu tapusio siuvinėjimo įvairiaspalvio šilko, medvilnės ir merserizuotos medvilnės siūlais, tarpukariu labai pamėgti metalizuotų siūlų ruošiniai – siūlai buvo ruošiami iš pigių metalo lydinių. Iš geltono metalo ruošinių, virvelių, bajorėlių sukomponuotą liturginių rūbų dekorą galima vertinti kaip gana gero meninio lygio darbą, kurio „vertę sudaro siuvinėto motyvo ir pagrindinio audinio derinys“¹¹. Vis dėlto reikia pažymėti, kad po Pirmojo pasaulinio karo siuvinėtų liturginių rūbų kokybė ir meninė vertė suprastėjo, o lietuviškųjų bažnytinių reikmenų dirbtuvių produkcija balansavo ties primityvia dekoru elementų, kompozicijų interpretacija, mėgėjišku siuvinėjimu. Tarpukariu naudoti XIX a. pab.–XX a. pr. sukurtų siuvinėjimo darbų pavyzdžiai, neretai jų ornamentika supaprastinta, kiek perkurta, savaip interpretuota, bet tokios interpretacijos dažniausiai lemdavo siuvinio meninės vertės suprastėjimą.¹² Retuose XX a. 2–3 deš. liturginių rūbų ornamentikos pavyzdžiuose galime matyti pereinamojo laikotarpio nugesusio modernio ir besiformuojančio *art deco* stilių apraiškų, tačiau tie stiliai tarpusavyje susipynę, o neretai į šį mišinį dar būdavo įpinta neobaroko ir neogotikos elementų. Vis dėlto XX a. 3–4 deš. lietuviškoje paramentikoje susiformuoja savitas siuvinėto dekoru pobūdis, kurį būtų sunku apibūdinti vienu terminu, tačiau jis lengvai atpažįstamas iš specifinės augalinio ornamento (rožių, lelijų žiedų) stilizacijos.¹³

¹¹ Šatavičiūtė (2003), 41.

¹² Pavyzdžiui, arnotai publikuoti: Stankevičienė (2018), 406; Surdokaitė-Vitienė (2019), 319–321, 347.

¹³ Pavyzdžiai publikuoti: Surdokaitė-Vitienė (2019), 338–355; Surdokaitė (2011), 454–455.

Nepaisant bendros masės, panašiai kaip bažnytinės vaizduojamosios dailės (tapybos, skulptūros) atveju¹⁴, greta šių sunkiai nusakomos stilstikos liturginių rūbų dekoro, galime rasti pavienių tuometės bažnytinių dirbtuvių produkcijos, atvežtos iš užsienio, objektų. Pavyzdžiui, Simno ir Šventybrasčio bažnyčiose saugomi du identiško dekoro skirtingų liturginių spalvų (žalios ir violetinės) arnotai, kurių kolonų puošyboje harmoningai sujungti *art deco* ir neotradicionalizmo elementai¹⁵. Šių liturginių rūbų tamsių aksominių audinių fone puošyboje naudojamų auksaspalvių vynuogių lapų, kekių, ūglių, kviečių varpų, kryžių-rozečių ornamentai stilizuoti santūria *art deco* dvasia¹⁶, o pasirinktas spalvinis derinys, negausūs stilizuoti dekoro elementai leido sukurti prabangia, kartu ir nuosaikia prancūziška elegancija pasižymintį dirbinį (1 pav.).

XIX a. technologiniai išradimai ir techninis progresas sudarė sąlygas masinei liturginių rūbų gamybai atsirasti. XIX a. II p. masiniu būdu gaminti ruošiniai siuvinėjimui sparčiai plito, nes supaprastino ir atpigino amatininkų darbą, o ir dirbinyje atrodė gana išraiškingai.¹⁷ Tokių gatavų ruošinių importas buvo populiarus ir Lietuvoje iki Pirmojo pasaulinio karo, tačiau tarpukariu tapo dar aktualesnis, nes mokymas siuvinėti metalo siūlais vis labiau nyko iš mokyklų programų. Tokių *art deco* dvasia stilizuotų bažnytinėse reikmenų dirbtuvėse arba fabrikuose pagamintų gatavų elementų į Lietuvą patekdavo itin retai, aptinkami pavyzdžiai rodo, kad čia Lietuvoje siuvinėti ir siūti liturginiai rūbai, kurių dekoras sekė įvežtiniais pavyzdžiais, neabejotinai buvo sukurti įgudusių meistrų, galbūt liturginių rūbų siuvimo ir siuvinėjimo dirbtuvėse, tačiau tokių liturginių rūbų dekorui trūksta stilistinio vientisumo, ornamento kompozicijos harmoningumo. Pavyzdžiui, 1933–1938 m. įgytas Simno bažnyčios arnotas puoštas įvežtinių ruošinių aplikacijomis ir vietos meistro (-ės) išsiuvinėta kompozicija¹⁸, tačiau pasirinktas *art deco* stiliaus ornamentų dydis ir kompozicija yra kiek per grubūs bendroms rūbo proporcijoms (2 pav.). Nepaisant ornamento grubumo ir sunkumo, Simno bažnyčios

¹⁴ Apie tai plačiau žr. Jankevičiūtė (2003), 281.

¹⁵ 1935 m. paaukotas Simno bažnyčios arnotas publikuotas: Stankevičienė (2003), 468–469.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Apie tai plačiau žr. Stonytė (2019).

¹⁸ Analogiškas arnotas saugomas Kietaviškių bažnyčioje; žr. Stankevičienė (2003), 467–468.

1. Arnotas. XX a. II kv. Prancūzija (?). Aksomas, metalo siūlai, virvelės, spiralės, cekinai: siuvinėjimas, aplikacija. Šventybrasčio Kristaus Atsimainymo bažnyčia. A. Vito nuotr., 2019

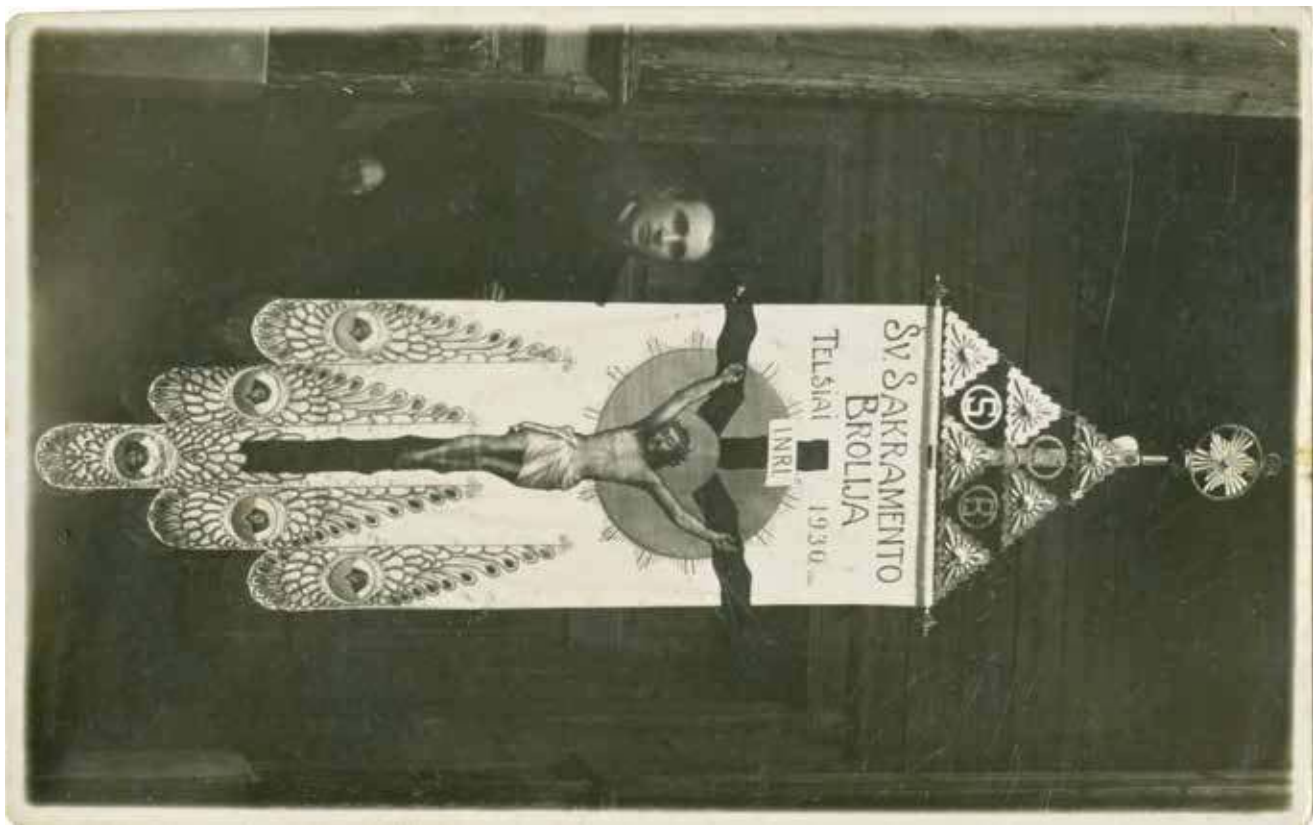
2. Arnotas. 1933–1938. Lietuva (pasiuvimas, siuvinėjimas). Šilkinis damastas, atlasas, metalo siūlai, virvelės, cekinai: siuvinėjimas, aplikacija. Simno Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. V. Balčyčio nuotr., 2002

arnotas iliustruoja modernėjančios liturginės tekstilės apraiškas tarpukario Lietuvoje.

Vis dėlto analizuojant ir vertinant visą XX a. 3–4 deš. liturginės tekstilės paveldą tenka konstatuoti, kad net ir teorinės prieigos, kokia turėtų būti Lietuvos bažnyčių liturginių rūbų ir indų išvaizda, iš principo nebuvo aptariamoms. Analizuojant XX a. 3–4 deš. spaudoje vykusias religinio meno diskusijas, pastebima, kad tuo metu daugiausia kalbama apie religinę tapybą, skulptūrą, architektūrą, tačiau visiškai nekreipiamas dėmesys į liturginių indų ir rūbų meninį stilių. Vis dėlto kalbant apie liturginę tekstilę, reikia pabrėžti, kad jų dekoru stilstika įvairuoja nuo anksčiau minėtų įvežtinių „grynojo“ *art deco* stiliaus pavyzdžių, jų imitacijų, vietinių naujojo stiliaus interpretacijų iki menkaverčių istoristinių puošybinių elementų. Kaip antai Telšių parapijos Švč. Sakramento brolijos 1930 m. vėliavoje sujungtos Vidurio Europos *art deco*, istorizmo raiška ir vietinės interpretacijos (3 pav.). Kaip yra pastebėjusi Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, „valstybė tuomet neįvertino bažnyčių įrangos bei puošybos poreikių masto ir amatų mokyklose neugdė auksakalių, liturginių rūbų, paramentų ar bažnyčių įrangos meistrų, todėl susidarė palankios sąlygos bažnytinių reikmenų importui ir menkaverčiams dirbiniams plisti“¹⁹. Kita vertus, amatų mokyklose apskritai labai mažai buvo ruošiami profesionalių siuvinėtojų, kuriuos ugdant būtų dėstomi modernaus ornamento komponavimo pagrindai.

Kalbant apie lietuviškąją realybę, būtina aptarti tautinio stiliaus raiškos užuomazgas tarpukario liturginės tekstilės dekore. Labiausiai šio stiliaus raišką matome altorių, sakyklų užtiesalų, kilimų dekore, bet šios srities tekstilė mažiausiai buvo tiesiogiai susijusi su liturgija. Mums svarbu, kad tarpukariu tautinio stiliaus apraiškų radosi arnotų, stulų ir kapų puošyboje. Neabejotina, kad tokiam dekorui įtaką darė to meto pasaulietinės tekstilės raida ir tautinio stiliaus propaguotojai Antanas Tamošaitis (1906–2005), Antanas Jaroševičius (1870–1956) ir kt., nors dar Marija Pečkauskaitė (1877–1930) sumanė margučių ir prijuosčių raštus pritaikyti

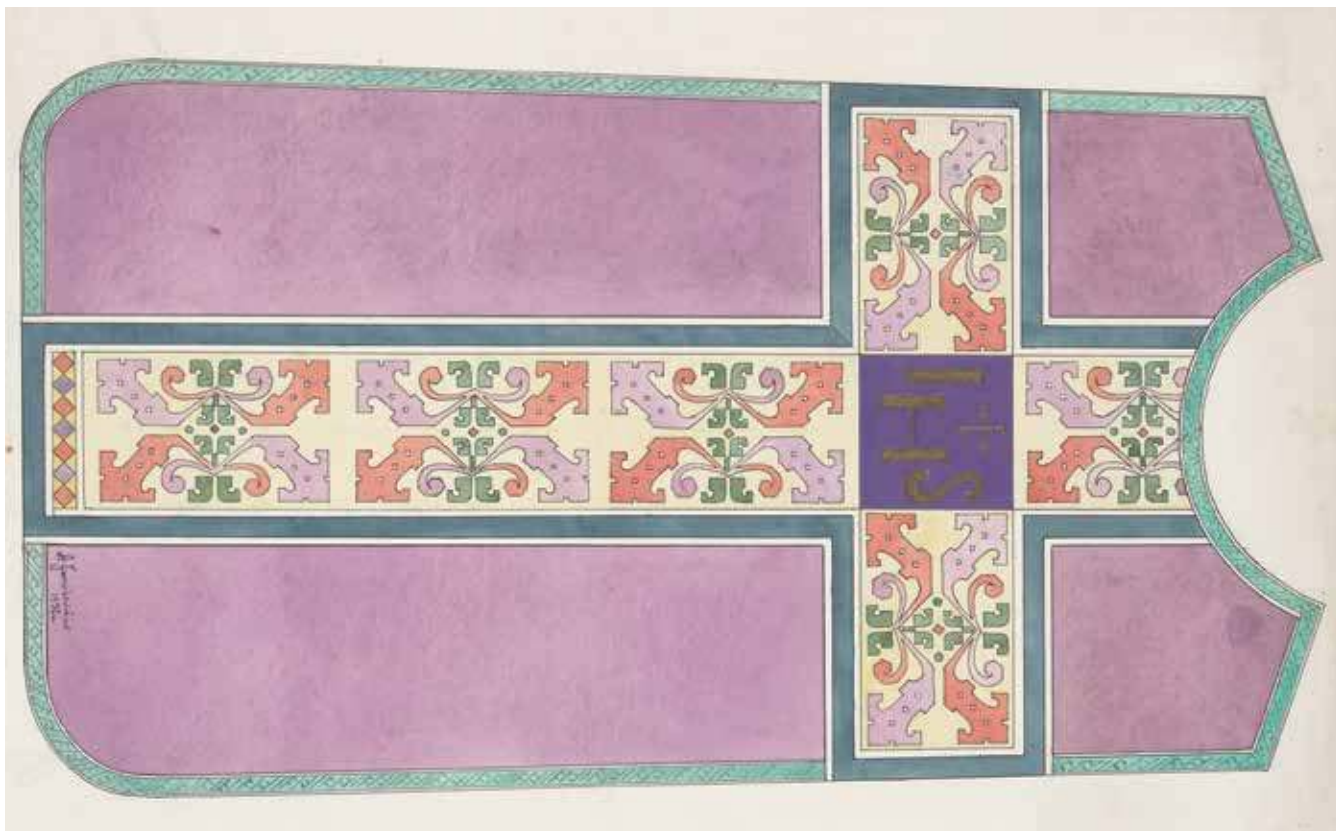
¹⁹ Smilingytė-Žeimienė (2009), 31.

3. Švenčiausiojo Sakramento brolijos procesijų vėliava. Apie 1930.

Lietuva. Telšių Šv. Antano Paduviečio bažnyčia. XX a. 4 deš. nuotr. Privati kolekcija

4. Antanas Jaroševičius (1870–1956). Arnoto projektas. 1937. Popierius, akvarelė. LNDM, inv. Nr. PM 10647

5. Kauno Šv. Antano bažnyčios pirmųjų šv. Mišių nuotraukos fragmentas. 1936.

Kan. J. Želvio albumas, XX a. 4 deš.

Kauno Šv. Antano bažnyčios archyvas

joje publikuotų austinių kilimų projektai.²³ Pavyzdžiui, 1936 m. gegužės 10 d. Kaune kanauninkas Juozapas Želvys (1899–1985) dar tik pradėjęs mūryti Šv. Antano bažnyčios sienų fone pirmąsias šv. Mišias laikė dėvėdamas analogiškais raštais papuoštą arnotą (5 pav.). Taigi galime teigti, kad XX a. 3–4 deš. tautinio stiliaus raiškos ar tautinio ir *art deco* stilių sintezė tokia, kokią matome to paties laikotarpio dailiosios tekstilės, baldų kūrėjų darbuose. Tačiau ši sintezė tiek liturginėje, tiek pasaulietinėje tekstilėje galėjo pasižymėti ir tiesmuka, ir subtilia traktuote. Antai toje

liturginių drabužių siuvinėjimui²⁰, o A. Jaroševičius apie lietuviškų raštų pritaikymą liturginiams reikmenims rašė 1915 m.²¹ 1939 m. „Aide“ buvo publikuotas A. Jaroševičiaus 1937 m. sukurtas arnoto projektas (4 pav.), pagrįstas kaišytinių suvalkietiško prijuosčių ornamentika. Straipsnyje buvo rašoma apie dailininko planus išleisti lietuvių ornamentikos albumą ir diskutuojama apie liaudiškų raštų pritaikymo specifika, sąsajas su daikto paskirtimi bei forma.²² A. Jaroševičiaus pasiūlytas projektas buvo simptomiškas laikmečiui, tačiau neoriginalus. Tokios puošybos liturginiai rūbai radosi anksčiau, o jų inspiracijų šaltiniu galėjo tapti 1923 m. Onos Skiparytės-Kairiūkštienės-Rakštienės išleistas lietuviškų raštų pavyzdžių rinkinys ar A. Tamošaičio „Sodžiaus meno“ seri-

²⁰ Smilingytė-Žeimienė (1997), 62.

²¹ Jaroševičius (1915), 100–101.

²² K. (1939), 3.

²³ Kairiūkštienė (1923), 4; Tamošaitis (1935). Apie A. Tamošaičio tautinio stiliaus koncepciją plačiau žr. Šatavičiūtė (2001).

pačioje Daujėnų Švč. Jėzaus Vardo bažnyčioje saugomi du to paties laikotarpio reikmenys pasižymi kardinaliai skirtingai suprasta tautinio stiliaus interpretacija. XX a. 3–4 deš. siuvinėta stula išsiskiria subtilia *art deco* stiliui artima ornamentika, liaudiškų motyvų stilizacija, bet pati dekoru kompozicija ir pasirinkta spalvinė gama primityvoka, naivoka (6 pav.). 1937 m. arnoto dekoras sukurtas tiesmuka liaudiškų ornamentų interpretacija, naudojant rinktinių juostelių aplikacijas. Kaip yra pastebėjusi dailėtyrininkė Lijana Šatavičiūtė, „jei vaizduojamojoje dailėje tautiškumo sampratos kaita nuo išorinių požymių link vidinės esmės buvo akivaizdi, tai taikomojoje dailėje ir ypač dailiuose amatuose visa laiką grėsė tiesmukos traktuotės ir ornamento sąsajų su daikto paskirtimi bei forma nepaisymo pavojus“²⁴. Kaip tik tokią tiesmuką liaudiškų raštų citatą matome Daujėnų arnote (7 pav.).

Tarpukariu, taip pat ir ankstesnių laikų, Lietuvos liturginės tekstilės problema – profesionalių dailininkų-desinistų tradicijos nebuvimas. Pavyzdžiui, Prancūzijoje, Vokietijoje, Šveicarijoje ir kitose Europos šalyse liturginių reikmenų puošybos projektų kūrimas buvo svarbi dailininkų kūrybos sritis.²⁵ Nepaisant jų pasirinkto stiliaus, dekoru projektus kūrė profesionalūs dailininkai, tačiau, be Jaroševičiaus projekto, daugiau patikimesnių ir išsamesnių žinių neturime. Vis dėlto, kaip matysime vėliau, jau sovietmečiu kurtų ir įvairiose Lietuvos bažnyčiose saugomų liturginių rūbų pavyzdžiai rodo egzistavus šablonus ir pavyzdžius, todėl ši tema reikalauja tolimesnių tyrimų. Kaip ir vaizduojamojoje bažnytinėje dailėje, raginimai kurti tautinį stilių sudarė palankias sąlygas plisti supaprastintoms, sugeometrintoms ir ornamentiška stilizuotoms formoms liturginėje tekstilėje.²⁶ *Art deco* epochoje jie buvo pakankamai modernūs ir savalaikiai. Vis dėlto analizuojant ir vertinant visą XX a. 3–4 deš. liturginės tekstilės paveldą tenka konstatuoti, kad tokie pavyzdžiai itin

²⁴ Šatavičiūtė (2007), 26.

²⁵ Giedrė Jankevičiūtė monografijoje aptarė, kaip Kauno „Meno mokyklos auklėtiniai Paryžiuje įsitikino, kad bažnytinė dailė yra svarbi meninės kūrybos sritis, reikalaujanti įgūdžių, žinių, vaizduotės, išradingumo, leidžianti taikyti modernios dailės stilistinius principus“. Žr. Jankevičiūtė (2003), 271.

²⁶ Apie vaizduojamąją dailę plačiau žr. Jankevičiūtė (2003), 277.

7. Arnotas. 1937. Lietuva. Aksomas, dvispalvis šilkas: rinkimas. Daujėnų Švč. Jėzaus Vardo bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2010

8. Arnotas. XX a. 7–8 deš. LTSR (siuvinėjimas, pasiuvimas). Šilkinis damastas, atlasas, pusšilkis aksomas, įvairiaspalviai šilkiniai siūlai, cekinai, biseris: siuvinėjimas. Obelių Šv. Onos bažnyčia. A. Baltėno nuotr., 2019

9. Stula. XX a. 6–8 deš. LTSR (siuvinėjimas, pasiuvimas). Šilkinis atlasas, pusšilkis damastas, įvairiaspalviai šilkiniai siūlai: siuvinėjimas mašina. Obelių Šv. Onos bažnyčia. A. Baltėno nuotr., 2019

reti mūsų bažnyčiose. Bet kokių atveju tenka pripažinti, kad, tyrinėdami XX a. I p. liturginių rūbų kūrimą ir komponavimą, nerasime vienetinių, originalių autorinių sprendimų, kokių esama kitose Europos šalyse. Galima teigti, kad Lietuvos bažnytinės tekstilės puošyba įstrigo istorizmo laikotarpyje ir faktiškai rėmėsi kopijavimu ir trafaretų naudojimu, ir visa tai nulėmė užsakovų ir vartotojų išsilavinimas bei skonis. Apžvelgus gausų tarpukariu Lietuvoje siūtos ir siuvinėtos liturginės tekstilės paveldą,

galima daryti išvadą, kad mūsų meistrus aplenkė (ar Pirmojo pasaulinio karo metais buvo užmirštos) XIX a. II p.–XX a. I p. europietiškos bažnytinės tekstilės atnaujinimo ir atsinaujinimo idėjos²⁷, tačiau pasaulietinėje tekstilėje modernizacijos procesai vyko ir jie buvo vienalaikiai su europietiškomis tendencijomis.²⁸ Tačiau anksčiau paminėtos liaudies motyvų taikymo *art deco* stilstikoje užuomazgos leido atsirasti savitam, nuosakesniam, tik Lietuvai būdingam XX a. 6–8 deš. liturginių rūbų dekorui, kuris buvo natūrali pastarojo ir tautinio stiliaus raida izoliuotoje sovietinėje Lietuvoje (8–9 pav.).

XX a. 6–8 deš.: lietuviškumo ir katalikybės sąjunga

Po Antrojo pasaulinio karo, prasidėjus antrai sovietinei okupacijai, Lietuva liko izoliuota nuo Vakarų ir Vidurio Europos už geležinės uždangos. XX a. I p. Lietuvos dailininkai buvo nepajėgūs konkuruoti su bažnytinių reikmenų meistrais ir prekeiviais²⁹, o po karo visa liturginių reikmenų gamybos ir įsigijimo sistema tapo suardyta. Naujų liturginių rūbų siuvimas ir siuvinėjimas faktiškai pasidarė pagrindžio veikla, todėl Lietuvoje neturime originalių laikmečio meninius stilius atspindinčių, individualių menininkų kurtų liturginių rūbų dekoru. Sovietmečiu daugiausia siuvinėjo vienuolės, tarpukario vienuolynų ir amatų mokyklų auklėtinės. Kiek vėliau neretai tuo užsiimdavo namuose iš šeimos narių ir sovietinėse mokyklose darbų pamokose siuvinėjimo pramokusios vietinės parapijų moterys. Per visą sovietmetį vietinei liturginių rūbų gamybai dažniausiai buvo naudojami tarpukariu sukurti dekoru modeliai, neretai pritaikomi užsilikę XX a. I p. audiniai ir bažnytinių reikmenų dirbtuvėse pagaminti gatavi siuvinėjimui reikalingi ruošiniai³⁰, todėl XX a. II p. siuvinėtų liturginių rūbų dekore labai dažnai matome stilizuotų rožių, našlaičių, stambius lelijų žiedus, be to, mėgti ryškiaspalviai stilizuoti penkialapiai žiedai,

²⁷ Apie tai plačiau žr.: Denis (1939); Parry (2005); Martinaitienė (2009), 77–86.

²⁸ Apie tai plačiau žr.: Šatavičiūtė-Natalevičienė (2014), 379–402; Šatavičiūtė (2011), 45–61.

²⁹ Apie tai plačiau žr. Smilingytė-Žeimienė (2009), 59.

³⁰ Tokie ankstesnių audinių panaudojimo vėlesnių liturginių rūbų siuvimui pavyzdžiai publikuoti: Surdokaitė-Vitienė (2015), 349–350; Surdokaitė-Vitienė (2015), 351.

rožių pumpurai, katilėlių, nasturčių, gvazdikų ir įvairių liaunų žolynų puokštės. Šiuo laikotarpiu išlieka populiarūs neogotikiniai graikiškos ir lotyniškos formos kryželiai su trišakiais galais (ypač stulose), neretai jie puošiami spalvoto stiklo akmenėliais, o nuo amžiaus 7 deš. visa tai derinama su iš Vakarų atsiustais liurekso ir brokato audiniais.

Aptardami sovietmečio paramantiką, turime atkreipti dėmesį į svarbius procesus, vykusius tiek pasaulietinėje, tiek bažnytinėje tekstilėje. XX a. 3–4 deš. *art deco* epochoje modernumo kriterijus, vertinant liturginius rūbus, nusileido istorizmui, o XX a. 6–8 deš. Lietuvos liturginių rūbų dekore atgimsta *art deco* stilistika ir į pirmą vietą iškyla „lietuviškumo“ kategorija. Tokia dvasia sukurtų dekoro pavyzdžių turime kritinę masę, iš kurios galime daryti prielaidas, jog pokario ir sovietinėje Lietuvoje *art deco* tampa tautiško stiliaus konotacija ir kaip nedeklaruota priemonė virsta įrankiu tyloje kovoje dėl nepriklausomybės ir tikėjimo laisvės.

XX a. 6–8 deš. Vakarų Europos profesionaliajame mene šis stilius jau buvo nepopuliarus. Nepaisant sovietinės valdžios cenzūros, Lietuvos taikomojoje dailėje jis gyvavo iki 8 deš. vidurio, o liaudies rankdarbiuose įvairiai modifikuotas ir ilgiau. Tarpukario paramantikoje matome šio stiliaus tik pavienes išimtis, tačiau po Antrojo pasaulinio karo *art deco* stilius tapo gana svarbus instrumentas, komponuojant bažnytinės tekstilės puošybą. Darbuose galime matyti savaip interpretuotą ornamentą, konstruktyvias, supaprastintas geometrizuotas formas, gausią puošybą, dekoratyvumą. Vienais atvejais turime pavyzdžių, kuriuos grubiai galime vadinti „grynąjį“ *art deco* stilių reprezentuojančiais paramentais, kitu atveju – gana gerai sukomponuotais *art deco* ir tautinio stiliaus pavyzdžiais. Grynojo stiliaus raiškai galime priskirti Bazilijonų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčioje saugomą baltos liturginės spalvos arnotą, kurio *art deco* stiliaus dekoras išsiuvinėtas šilkiniais siūlais. Kryžiaus ir kolonos puošybinis akcentas – šešios tiesios stygos ir ritmiškai išdėstytos vynuogės su lapeliais. Kryžiaus centre išsiuvinėtas alfos ir omegos ženklas, skersinyje – kviečių varpos. Arnoto dekoras turi simbolinę prasmę: jis pasakoja apie Eucharistijos sakramentą (10 pav.).³¹

³¹ Surdokaitė-Vitienė (2018), 151–152.

10. Arnotas. Apie 1956. LTSR (pasiuvinimas, siuvinėjimas). Šilkinis damastas, bažnytinių dirbtuvių ruošiniai, įvairiaspalviai šilkiniai ir metalo siūlai: siuvinėjimas, aplikacija. Bazilijonų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia. V. Balčyčio nuotr., 2014

11. Arnotas. 1936. Lietuva (siuvinėjimas, pasiuvimas). Pusšilkiai aksomai, įvairiaspalviai šilkiniai siūlai: siuvinėjimas mašina. Kėdainių Šv. Jurgio bažnyčia. A. Vito nuotr., 2018

Jau minėjome, kad sovietmečiu pagrindžio liturginių rūbų siuvėjos ir siuvinėtojos naudojosi tarpukariu sukurtais dekoru pavyzdžiais ir šablonais.³² Atliktas gana platus Lietuvos liturginės tekstilės paveldo tyrimas leido išskirti dvi liturginių rūbų grupes, kurių dekoras kurtas pagal vieną pavyzdį ir, tikėtina, toje pačioje aplinkoje. Antai 1936 m. paaukoto Kėdainių Šv. Jurgio bažnyčios raudonos liturginės spalvos arnoto identiško dekoru kartotės išliko Kriukų (XX a. 4 deš.) ir Paluobių (XX a. 7–8 deš.) šventovėse. Jų dekoras sukurtas iš tradicinių Eucharistijos simbolių – susipynusių kviečių varpų ir vynuogienuoju šakų, stilizuotų *art deco* dvasia, tačiau vis dar realistiškai traktuotų (11 pav.).³³

Art deco stiliaus bruožų turi grupė identiško dekoru arnotų, kurių anksčiausias paramentas išsiuvinėtas 1939 m., o vėliausias XX a. 6–7 deš. Jie saugomi Kėdainių Šv. Jurgio (1939 m.), Pakapės (XX a. vid.), Skirsnemunės (1955 m.) ir Micaičių (XX a. 6–7 deš.) šventovėse.³⁴ Tik viena nežymia detale skiriasi arnoto iš kun. Algirdo Mykolo Dobrovolskio (Tėvo Stanislovo), OFMCap, rūbų rinkinio puošyba.³⁵ Arnotų nugaros kryžius ir priekio kolona dekoruoti mašina siuvinėtais vynuogienuojais ir kviečiais. Kryžiaus centre šilkiniais siūlais išsiuvinėtas Jėzaus vardo ženklas „IHS“ su liaunu lotyniškos formos kryžiumi ties „H“ raide. Rūbus puošia tradiciniai eucharistiniai simboliai, jų ornamento traktuotė, stilizacija ir kompozicija turi *art deco* stiliaus bruožų, tik ornamentiniai motyvai pavaizduoti gana realistiškai, o tai jau būdinga to meto Lietuvos liturginei tekstilei (12–13 pav.).

Tokios natūralios *art deco* raidos ir tąsos pavyzdžių matome baldų dizaine. Antai Šiaulių baldų gamintojų M. Raiko ir J. Rodo fabrikas, atlaikęs kelis nacionalizavimo ir jungimo etapus, po Antrojo pasaulinio karo,

³² Liturginių rūbų siuvimo ir siuvinėjimo sritį pagrįstai galime laikyti išskirtinai moteriška veikla, nes nei dokumentuose, nei asignuotuose pavyzdžiuose nepavyko aptikti meistro vyro pavardės.

³³ Paluobių bažnyčios arnotas nepublikuotas, jo nuotrauka saugoma Lietuvos kultūros tyrimų instituto Sakralinio meno paveldo skyriaus fototekeje. Kriukų bažnyčios arnoto nuotrauką ir aprašymą žr. Surdokaitė (2012), 257–258.

³⁴ Surdokaitė-Vitienė (2022), 472–473; Stankevičienė (2022), 341; G. Surdokaitė-Vitienė, Skirsnemunės Šv. Jurgio bažnyčios liturginių reikmenų ir įrangos inventorių, 2017 m. KAKA; Skirsnemunės bažnyčios archyvas; G. Surdokaitė-Vitienė, Kėdainių Šv. Jurgio bažnyčios liturginių reikmenų ir įrangos inventorių, 2019 m. KAKA; Kėdainių Šv. Jurgio bažnyčios archyvas.

³⁵ Surdokaitė-Vitienė (2019), 361.

dirbant seniesiems M. Raiko ir J. Rodo meistrams, kurį laiką sekė prieškarine baldų dizaino tradicija ir gamino lenktinio tipo kėdes bei vėlyvojo *art deco* stiliaus baldus.³⁶ Beje, tuose pačiuose Šiauliuose tarpukariu veikusių bažnytinių reikmenų dirbtuvių, siuvinėjusių liturginius rūbus ir procesijų vėliavas identiškais *art deco* stiliaus rožių ir lelijų-tulpių gėlių motyvais, meistrai taip pat dirbo ir sovietmečiu.³⁷

Sovietmečio liturginių rūbų puošyboje ne tik naudoti natūralistiškai traktuoti simboliniai motyvai, jie derinti su *art deco* tipiškais geometrizuotais ornamentais – zigzagais, rombais. Sėkmingai ir skoningai stilizuoti ir įkomponuoti šiuos ornamentus ne visada pavykdavo (14–15 pav.), tačiau sovietmečio liturginių rūbų pavelde galime išskirti atskirą paramentų grupę, kurių dekore panaudotos grynajam stiliui būdingos geometrizuotos formos (net ir simbolių, eucharistinių motyvų), spindulių, žvaigždžių, žaibų strėlių, trikampių ir įvairių kitų geometrinių figūrų ornamentai (16–19 pav.). Baldų, parketų, retais atvejais pasaulietinės tekstilės dizaine naudotos identiškos geometrinės formos, profesionali ornamentų stilizacija, vykusios kompozicijos, stilingas bendras rūbų dekoras leidžia daryti prielaidas apie labai glaudžias pasaulietinių ir liturginių dirbinių sąsajas, tų pačių asmenų indėlį kuriant jų dizainą arba tuos pačius ornamentikos inspiracijos šaltinius. Kun. Algirdo Mykolo Dobrovolskio (Tėvo Stanislovo), OFM Cap, liturginės tekstilės rinkinyje esantį juodos spalvos arnotą galime laikyti vienu, o galbūt ir pačiu originaliausiu, įspūdingiausiu, įsimintiniausiu ir akivaizdžiausiu šio reiškinio pavyzdžiu (20 a–b pav.). Šį arnotą pavadinčiau „Gulbės giesmė“, vertinant tiek sovietmečio liturginės tekstilės paveldą, tiek *art deco* stiliaus įtaką patyrusių meistrų kurtus liturginius rūbus.

Nuo XX a. 7 deš. pabaigos Lietuvos bažnyčiose labai mažėjo naujai įgytų siuvinėtų liturginių rūbų. Tuo metu Lietuvoje pradeda plisti vadinamojo gotikinio kirpimo arnotai ir kapos³⁸, tačiau jie dažniausiai

³⁶ Plačiau žr. Dičkalnytė (2018), 80.

³⁷ Publikuotus pavyzdžius žr. Smilingytė-Žeimienė (2020), 282–286.

³⁸ Pavyzdžiui, Kurtuvėnų bažnyčioje pirmieji gotikinio kirpimo arnotai buvo įgyti 1963 ir 1964 m. Žr.: Kurtuvėnų bažnyčios inventorius, 1933 m., ir *adaucta*, 1922–1992 m. *Kurtuvėnų bažnyčios archyvas*, l. 26v.

12. Arnotas. 1939. Lietuva (siuvinėjimas, pasiuvimas). Pusšilkis damastas, atlasas, įvairiaspalviai šilkiniai siūlai: siuvinėjimas mašina. Kėdainių Šv. Jurgio bažnyčia. A. Vito nuotr., 2018

13. Arnotas. 1955. LTSR, Kaunas (?) (pasiuvinimas, siuvinėjimas). Šilkinis damastas, atlasas, įvairiaspalviai šilkiniai siūlai: siuvinėjimas mašina. Skirsnemunės Šv. Jurgio bažnyčia. A. Vito nuotr., 2018

14. Arnotas. XX a. 6–8 deš. LTSR (pasiuvinimas, siuvinėjimas). Dirbtinio šilko atlasas, atlaso ir brokato skiautės, įvairiaspalviai šilkiniai ir metalo siūlai, metalo virvelės: siuvinėjimas, aplikacija. Čekiškės Švč. Trejybės bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2007

15. Arnotas. XX a. 6–8 deš. LTSR (pasiuvimas, siuvinėjimas). Šilkinis damastas, pusšilkis atlasas, pusšilkio atlaso skiautės, medvilniniai, metalo siūlai, bajorėliai, cekiniai, bažnytinių reikmenų dirbtuvių ruošinys-paveikslas: siuvinėjimas, aplikacija. Kun. Algirdo Mykolo Dobrovolskio, OFMCap, liturginės tekstilės rinkinys. A. Baltėno nuotr., 2015

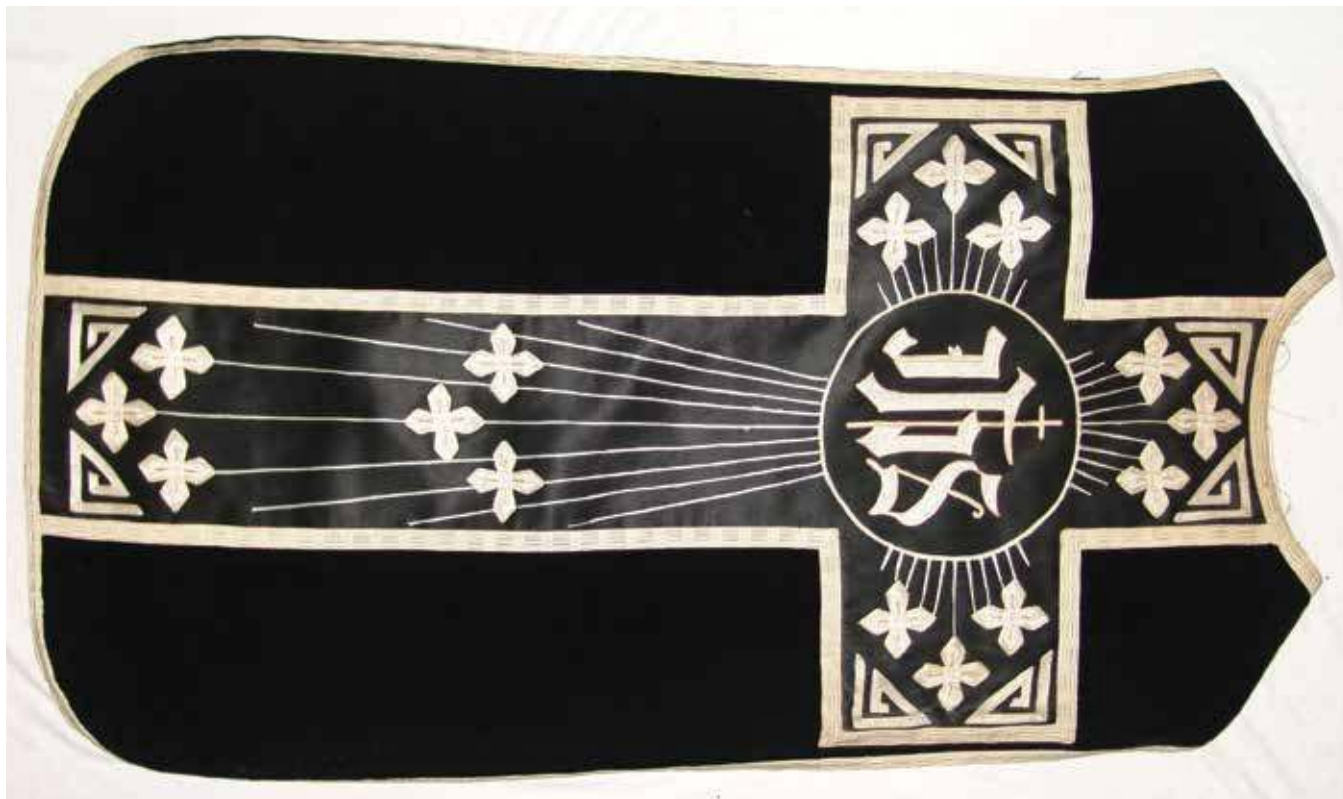
16. Arnotas. Apie 1960. LTSR (pasiuvinimas, siuvinėjimas). Muaras, atlasas, damastas, įvairiaspalviai šilkiniai ir metalo siūlai, metalo virvelės, cekinai, biseris, stiklo akutės: siuvinėjimas, aplikacija. Kuršėnų Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia. A. Balėčio nuotr., 2018

17. Arnotas. 1970. LTSR, Kaunas (?) (pasiuvinimas, siuvinėjimas). Šilkinis damastas, atlasas, įvairiaspalviai šilkiniai siūlai: siuvinėjimas mašina. Skirsnemunės Šv. Jurgio bažnyčia. A. Vito nuotr., 2018

18. Arnotas. XX a. 6–8 deš. LTSR (pasiuvinimas, siuvinėjimas). Šilkinis aksomas, atlasas, įvairiaspalviai šilkiniai siūlai: siuvinėjimas mašina. Čekiškės Švč. Trejybės bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2007

19. Arnotas. Apie 1961. LTSR (pasiuvimas, siuvinėjimas). Dirbtinio šilko ir liurekso brokatas, atlasas, įvairiaspalviai šilkiniai siūlai, cekiniai: siuvinėjimas. Micaičių Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčia. V. Balėyčio nuotr., 2015

20 a–b. Arnotas. XX a. 6–7 deš. LTSR (pasiuvimas, siuvinėjimas). Šilkinis ripsas, merserizuotos medvilnės, metalo siūlai, metalo virvelė: siuvinėjimas, daigstymas.

Kun. Algirdo Mykolo Dobrovolskio, OFMCap, liturginės tekstilės rinkinys. A. Baltėno nuotr., 2015

buvo puošiami galanterinėmis juostelėmis, skirtingų, kontrastuojančių audinių juostomis, todėl apie siuvinėtą liturginę tekstilę, ypač naujus, originalius ar tipiškus dekoro sprendinius vėl galime pradėti kalbėti tik atkūrus nepriklausomybę.

Išvados

Analizuojant aptartus XX a. 3–8 deš. *art deco* stiliaus bruožų turinčius liturginių rūbų dekoro pavyzdžius, matyti, kad jų puošyba varijuoja nuo profesionaliai, gerai sukomponuotų ornamentinių kompozicijų iki gana primityvių sprendimų. Tačiau šiuose pavyzdžiuose išmoningai derinta *art deco* ir tautinė ornamentika, stilizacija, pasirinkti *art deco* stiliui būdingi dekoro elementai, kartu komponuojant tradicinius liturginius simbolius, aptinkamus nuo XIX a. IV ketv., – vynuogienojus, vynuogių kekes, kviečių varpas. Naudojamų motyvų traktuotė varijuoja nuo realistinės iki visiškai geometrizuotos.

Vis dėlto šioje tyrimų stadijoje negalime pateikti galutinių atsakymų į klausimus, kodėl *art deco* ir tautinis stilius, taip stipriai tarpukariu pasireiškę pasaulietinėje taikomoje dailėje, praktiškai nerado atgarsių tarp liturginės tekstilės dekoro kūrėjų ir užsakovų. Antras klausimas, kodėl toks stiprus *art deco* impulsas ir atgimimas įvyko sovietmečiu, XX a. 6–8 deš. Neabejotina, kad okupuotoje ir izoliuotoje sovietmečio Lietuvoje šis stilius tapo „savo“ stiliaus, lietuviškojo identiteto simboliu, o kita vertus, liturginės tekstilės gamybos ir įsigijimo tinklo sugriovimas nesudarė sąlygų tolesnei šios specifinės tekstilės srities raidai. Senosios meistrės, nuėjusios į pogrindį ir, sovietinės valdžios supratimu, vykdydamos nelegalią veiklą, tęsė tarpukariu pradėtus darbus, kūrė pagal turėtus, tarpukariu publikuotus ornamentikos pavyzdžius, tuo metu sukurtus dekoro raštų brėžinius / šablonus.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Denis Maurice, *Histoire de l'art religieux*, Paris: Flammarion, 1939.

Dičkalnytė Aistė, *Baldininkystė Lietuvoje 1918–1940 metais: unikalaus ir pramoninio dizaino sąveika*: disertacija, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2018.

Drėmaitė Marija, *Progreso meteoras: modernizacija ir pramonės architektūra Lietuvoje 1918–1940 m.*, Vilnius: Lapas, 2016.

Jankevičiūtė Giedrė, *Dailė ir valstybė: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003.

Jaroševičius Antanas, Ar mes rūpinamės mūsų taikinamąja daile, *Vairas*, 1915, Nr. 7, p. 100–102.

- K., Šis tas iš lietuvių meno. A. Jaroševičiaus kryžiai ir ornamentika, *Aidas*, 1939, Nr. 41, p. 3.
- Kairiūkštienė Ona, *Lietuviškų raštų rankų darbams rinkinėlis*, Kaunas: „Švyturio“ b-vė, 1923.
- Laukaitytė Regina, *Lietuvos vienuolijos: XX a. istorijos bruožai*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997.
- Martinaitienė Gražina Marija, Šlovei ir pagražinimui išausta, *Acta Academiae Artium Vilmensis*, t. 52: *Meno kūrinys: paviršius, figūra, reikšmė*, sud. Dalia Klajumienė, 2009, p. 77–86.
- Optimizmo architektūra: Kauno fenomenas, 1918–1940*, sud. Marija Drėmaitė, Vilnius: Lapas, 2018.
- Parry Linda, *Textiles of the Arts & Crafts Movement*, London: Thames & Hudson, 2005.
- Preišgalavičienė Lina, *Lietuvos tarpukario interjerai, 1918–1940*, Kaunas: Vox altera, 2016.
- Smilingytė-Žeimienė Skirmantė, Apie lietuvių dvasininkiją ir dailininkus XX a. pradžioje, *Menotyra*, 1997, Nr. 3, p. 60–67.
- Smilingytė-Žeimienė Skirmantė, Lietuvių katalikių moterų draugijos, angelaičių ir tretininkų vėliavos, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 2: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 2: *Kairiai–Kurtuvėnai*, sud. Regimanta Stankevičienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2020, p. 282–286.
- Smilingytė-Žeimienė Skirmantė, *Lietuvos bažnyčių dailė: XX a. I pusė*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009.
- Stankevičienė Regimanta, Arnotai (VI–VIII), *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 3: *Kužiai–Pavėkiai*, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, p. 340–341.
- Stankevičienė Regimanta, Arnotas (I), *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 2: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 2: *Kairiai–Kurtuvėnai*, sud. Regimanta Stankevičienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2020, p. 271–272.
- Stankevičienė Regimanta, Arnotas (III) ir veliumas, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 1: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. V: *Alytaus dekanatas*, sud. Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Savastis, 2003, p. 467–468.
- Stankevičienė Regimanta, Arnotas (III), stula ir veliumas, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 1: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. V: *Alytaus dekanatas*, sud. Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Savastis, 2003, p. 468–469.
- Stankevičienė Regimanta, Arnotas (III, IV) ir kapa, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 2: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 2: *Kairiai–Kurtuvėnai*, sud. Regimanta

- Stankevičienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2020, p. 274–276.
- Stankevičienė Regimanta, Arnotas (IV), *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 1: *Agailiai–Juozapava*, sud. Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018, p. 405–406.
- Stonytė Sandra, Liturginių rūbų siuvinėjimas XIX a. II pusėje–XX a. pr. Lietuvoje: stiliai ir ornamentai, *Menotyra*, 2019, Nr. 1, p. 1–15.
- Surdokaitė Gabija, Arnotai (VII, VIII), *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 1: *Balkaičiai–Joniškis*, sud. Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 454–455.
- Surdokaitė Gabija, Arnotas (XIV) ir stula, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 2: *Juodeikiai–Rudiškiai*, sud. Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 257–258.
- Surdokaitė-Vitienė Gabija, Arnotai (V–VII), *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 1: *Agailiai–Juozapava*, sud. Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018, p. 151–154.
- Surdokaitė-Vitienė Gabija, Arnotas (VI) ir kapa (III), *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 2: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 3: *Skaistgirys–Žukančiai*, sud. Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015, p. 349–350.
- Surdokaitė-Vitienė Gabija, Arnotas (VII) su stula, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 3: *Kužiai–Pavėkiai*, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, p. 255–256.
- Surdokaitė-Vitienė Gabija, Arnotas (VII), *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 2: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 3: *Skaistgirys–Žukančiai*, sud. Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015, p. 351.
- Surdokaitė-Vitienė Gabija, *Tėvo Stanislovo palikimas: siuvinėtos liturginės tekstilės rinkinys*, Panemunėlis: Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondas, 2019.
- Šatavičiūtė Lijana, Antano Tamošaičio tautinio stiliaus koncepcija, *Menotyra*, 2001, Nr. 2, p. 81–85.
- Šatavičiūtė Lijana, Stiliaus varžtuose: tautinės tapatybės paieškos tarpukario namų pramonės dirbiniuose, *Menotyra*, 2007, Nr. 2, p. 20–31.

- Štavičiūtė Lijana, XIX a.–XX a. I pusės liturginė apranga parodoje „Krikščionybė Lietuvos mene“, *Menotyra*, 2003, Nr. 3, p. 35–43.
- Štavičiūtė Lijana, XX a. pirmos pusės tekstilės dizainas Lietuvoje: poreikiai, siekiai, raiška, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 61: *Tėkstai apie dizainą: lietuviški ir tarptautiniai kontekstai*, sud. Karolina Jakaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 45–61.
- Štavičiūtė-Natalevičienė Lijana, Liaudies tekstilės raštų interpretacijos XX a. pirmosios pusės dekoratyvinėje Lietuvos dailėje, *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*, sud. Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 379–402.
- Tamošaitis Antanas, *Austiniai kilimai*, Kaunas, 1935.

Gabija Surdokaitė-Vitienė

Art Deco Characteristics in the Décor of Liturgical Vestments: Peculiarities of Expression

Summary

The paper examines the décor of the Lithuanian liturgical textiles of the 1920s through to 1970s and the influence of secular artistic trends of the 1920s and 1930s on it. The said décor is analysed in terms of relationship between tradition, conservatism and modernity.

1920s and 1930s saw the development of a distinctive variant of embroidered décor in Lithuanian paramentics that does not have a specific designation but can be recognised by a unique stylisation of floral ornaments (blooms of roses and lilies). In addition to liturgical vestments with such décor, Lithuanian churches and museums have preserved some items made by contemporary foreign ecclesiastical workshops featuring Art Deco characteristics harmoniously merged with the elements of Neo-Traditionalism. Meanwhile, the décor of the locally manufactured liturgical textile items varies from the imitations of the imported “pure” Art Deco examples or local interpretations of the new style to low-value Historicist decorations.

In the 1920s and 1930s, the elements of the National style that emerged during the interwar period manifested in the décor of chasubles, stoles and copes. It was influenced by the activities and works of Antanas Tamošaitis (1906–2005), Antanas Jaroševičius (1870–1956) and other promoters of the National style and the use of this style in secular textiles and furniture. In secular and liturgical textiles, the synthesis of the National style and Art Deco was expressed both through direct citation and through a more subtle treatment and interpretation of folk ornaments. The décor of the liturgical vestments often featured simplified, geometricised motifs that were quite modern in the Lithuanian Art Deco context. However, there are very few surviving examples of this in the Lithuanian liturgical textile heritage. Throughout the first half of the 20th century, the Lithuanian makers of liturgical vestments remained faithful to Historicism and practices of copying and using stencils. The reasons may have been the tastes of the clients/users and the lack of attention of the society to this type of artistic textiles.

The re-imagining of folk motifs in the style of Art Deco that has started during the interwar years naturally continued in Lithuania isolated by the Soviets during 1950s to 1970s. During this time, the local makers of liturgical vestments mostly used décor patterns created in 1918–1940 and materials surviving from the first half of the 20th

century. This décor featured uniquely interpreted, Lithuania-specific geometricised ornaments with highly-structured shapes that came from the “pure” Art Deco—but mostly from its Nationalist Lithuanian variation. The décor of liturgical vestments with Art Deco characteristics from the period of 1950s to 1970s varies from professionally arranged to rather primitive compositions and from quite realistically rendered to completely geometricised motifs. Elements characteristic of Art Deco were used in combination with national ornaments and/or traditional liturgical symbols such as grape vines, bunches of grapes and ears of wheat.

The study revealed that new artistic movements did not really encourage the appearance of modern ornaments in the décor of liturgical vestments in Lithuania in the 1920s and 1930s but the Art Deco features that made their way to these garments at the time were reborn and used in the paramentics from the 1950s to 1970s. The study has raised several questions that require further research. One of them is why Art Deco and National style did not become entrenched in liturgical textiles during 1918–1940, even though they had such a strong presence in secular applied arts. Another question is why Art Deco flourished so much during the Soviet era, in the 1950s to 1970s. This question seems to be easier to answer. Most probably, the key reason was that “Lithuanianness” became a highly important criterion for the décor of liturgical vestments in Lithuania occupied and isolated by the Soviets; therefore, Art Deco became the connotation of the National style, the symbol of identity and even a tool in the silent fight for independence and freedom of faith. Another, more practical reason was that the destruction of the liturgical textile manufacturing and trade network meant there were no preconditions for its modern development. The old masters were working underground using previously acquired samples and stencils of ornaments because the Soviets considered their work to be illegal.

Keywords: liturgical textiles, Art Deco, national style, Soviet era